

nám egymástól a zsenit és a képzőművészt.

A szerzők dicséretére legyen mondva, nem is állítják, hogy választ adtak a föltett kérdésre. Alighanem már az első sornál

tudták, hogy könyvüket Turner szavaival fogják zárni: „A művészet különös foglalkozás.”

Kulcsár Péter

PETŐFI SÁNDOR: IBOLYÁK

Hasonmás kiadás, utószó Szekeres László, Budapest, Argumentum–Kortárs Kiadó, 1996, 27 + 31 l.

1996 március idusának hírlapi szenzációja lett Petőfi autográf, letisztázott versfüzetének felbukkanása. Mondhatjuk az év szenzációjának is, hiszen a szóban forgó hasonmás kiadás decemberben megjelent, és mihamar felkúszott a karácsonyi könyvvásár sikerlistáján.

Petőfi kéziratának sajátos sorsuk van. Nagyon keveset ismerünk belőlük. Arra kevés remény lehet, hogy a reformkori divatlapok nyomdáinak leadott verskéziratok valaha is felbukkanjanak. A múlt század második felében a barátoknak ajándékozottak közül viszont számos autográf előkerült, közölték is őket, ám a korszak szemlélete a már publikált művek kéziratait kevés figyelemre méltatta – így jó néhány újra alámerült a szervezett, intézményesített Petőfi-kultusz évtizedeiben is, talán örökre. De a legújabb kor szintén szolgált extrém esetekkel. A selmeci evangélikus líceum Magyar Társaságának érdekműve, benne *A hűtelenhez* című költeménnyel, a legkorábbi, ismert Petőfi-versautográffal 1919 és 1973 között lapangott (mondjuk így) magánörizetben, mielőtt az Evangélikus Országos Múzeumba került volna. Az *Ibolyák* füzetét Mészáros Vince muzeológus valamikor az 1970-es évek elején vette ismeretlentől. Falun és városon a nagy bontások, hagua-

tékfelszámolások és építkezések időszaka volt ez; sohasem fogjuk megtudni a kézirat provenienciáját, hiszen új tulajdonosa is egykorú másolatgyűjteménynek tekintette, és nem vizsgálta(tta) meg írásszakértővel vagy kéziratárossal, nem kérdezte ki eladóját vagy legalábbis nem rögzítette értesüléseit.

Ha ezek után valaki azt a kézenfekvő kérdést teszi fel, hogy elképzelhető vagy netán várható-e még újabb Petőfi-kéziratok felbukkanása a jövőben, határozott igennel kell válaszolnunk. Az *Ibolyák* helyét a kutatás pedig szinte ki is jelölte korábban, hiszen a kortársak emlékezései ismételten utaltak meglétére, Petőfinek arra a törekvésére, hogy versei szaporodó gyűjteményéből kötetet állítson össze. (Összefoglalóan: Petőfi Sándor *Összes költeményei, I [1838–1843]*, kritikai kiadás, s. a. r. Kiss József és Martinkó András, Bp., 1973, 134.)

A kíméletlen igazmondásáról ismert poétának már fiatalkori megnyilatkozásait is kéretik komolyan venni. A Szeberényi Lajosnak, a hajdani líceumbeli társnak írt pápai, 1842. július 7-i levelet Petőfi mint „(jövőben) Sió színész és líterator” írta alá. A „líterator” pontosan igazolja vissza a levélnek azt a bekezdését, hogy az Athenaeumban már verset közölt ifjú a keveset

jövedelmező líra helyett a korábban lenézett próza felé fordul. És valóban, ez nem szenvedés: a hat vers mellett két rövid elbeszélést olvashatunk itt; félévvel azelőtt, hogy prózafordításokból próbál majd megélni. Éppúgy ismeretlenek, mint az *Engesztelés* és a ++ *Színésztársamhoz*. A négy ismert költemény (*Kakasszóra hajnal ébred*, itt: *Népdal*; *Pálnapkor*, *Az első dal*, *Disznótorban*) itteni szövege variánsnak tekinthető. Az eltérések nem döntő fontosságúak, de érdekesek. A *Disznótorban* kezdősora az *Ibolyákban* („Csend körünkben, csend és Figyelem!”) még közvetlenebbül őrzi az alkalmi költészet felvállalt vershelyzetének hangulatát, mint a véglegesített, irodalmiasabb változat („Nyelvek és fülek... csend, / Figyelem!”). *Az első dalban* itt a jó és erkölcsös színésznek a hon áldása és az *édes* öntudat *boldog* jutalmat ad, a néhány héttel későbbi, második és eddig ismert kéziratban, valamint a kiadásokban a jutalom lesz *édes* és az öntudat „nyúgot!”.

Teljes mértékben igazat adhatunk a mértéktartó, ugyanakkor szempontgazdag utószót író Szekeres Lászlónak, hogy a versfüzet tisztázatlansága, gondosan kalligrafált címdala, a Vörösmarty-móttó (*A magyar költő* című, 1827-es versből) és a tartalomjegyzék egyértelműen a kiadás szándékára mutat az ekkor Kecskeméten színészként működő Petőfi részéről. Ami a datálást illeti, szerinte „az *Ibolyák* című kéziratgyűjtemény összeállítását legkésőbb 1843 márciusában, esetleg április első napjaiban zárta le” a városból április 7-én távozó színész-költő. Egyetértve abban is, hogy meg kell különböztetnünk a megírás és a leírás/egybemáolás időkorét, az utóbbit pontosabban körülhatárolhatónak tartjuk. A versfüzet darabjai közül a

Pálnapkor 1843. január 25-hez köthető. Mivel a gyűjtemény nem kronologikus elrendezésű (versünk például megelőzi benne az 1842 novemberére–decemberére tehető, székesfehérvári *Disznótorban* című költeményt), ennél korábbi az összeállítás nem lehet. *Az első dal* 42. sora terminus ante quemmel is szolgál. Petőfi az erkölcs-telen, hivatására alkalmatlan színész lelkére az *Ibolyákban* a „hitvány föld” metaforát alkalmazta. 1843. március 5-én, a Szeberényi Lajosnak küldött levél mellékleteként a költő lemásolta a verset a később véglegessé vált „romlott föld” változattal. A harmadik ismert kézirat Bajza József számára készült, 1843. március 14-én. Itt Petőfi tolla „megbotlott”, elkezdte írni a korábbi verziót, majd kijavította a véglegesnek szánt formára. Tehát: „<hitv> romlott föld.” Az *Ibolyák* egybemáolásának, az elszigetelődött első változattal így március 5-ig be kellett fejeződnie; az tehát 1843. január 25-e és március 5-e közé tehető.

A versek megírásának időkerete ennél tágabb. A füzet erős színészeti tematikája (*Az első dal*, a ++ *Színésztársamhoz* című vers és *A bajazzo* című „beszély”) a post quem-terminust legalábbis 1842. november 4-ig viszi vissza az időben, amikor a pápai kollégiumot végleg odahagyott diák Székesfehérvárra csatlakozott Szabó József és Török Benjámintársulatához. Akár elfogadjuk Szekeres László hipotézisét *A párbaj* című novella Ostffyasszonyfához és a Petőfi kontra Orlay Petrics Soma vetélkedéshez kötését a szép, szőke Tóth Róza vonzalmáért (1839), akár – szemben Szekeresrel – időtlenebb helyzetdálnak és nem személyhez kötött évődésnek tekintjük az *Engesztelést*, a versek keletkezése akár 1839-ig is kitolható.

A hasonmás kiadás mellett nyomtatott változatban is olvashatjuk az *Ibolyák* szövegeit. Az egyetlen olvasati tévedést, a ++ *Színésztársamhoz* 13. sorában az *s*-nek olvasott *o* indulatszót szótagszám-módosító következménye okán a versmondó színész, Papp Zoltán vette észre és tette szóvá az irodalmi hetilap hasábjain (*Ismeretlen Petőfi, vagy Színésztörténetek, Élet és Irodalom, 1997. január 17.*) – anélkül azonban, hogy az átiratot a kézirat hasonmásával egybenézte volna. Érdekesebb viszont másik kérdése, amit a szóban forgó versben a változó szótagszám kapcsán vet fel, és amit – óvatosan bár – hibának ró fel. Tágabb értelemben a kérdés úgy hangzik: kísérletezik-e, s ha igen, hogyan a 20 éves Petőfi?

A ++ *Színésztársamhoz* 9×4 verssorból áll, négy soros strófákból építkezve, alapvetően 11/6/11/6 szótagszámmal. Ez csupán a 4. és az 5. versszakban változik meg, itt a szótagszám 11/6/11/10 – 11/10/11/6-ra bővül. Hiba ez, mint Papp Zoltán véli, avagy tudatos kísérlet? Petőfi a versben a rendezett családi élettel nehezen összehelyeztethető vándorszínész-lét ritka kivételként csodálja társa (minden bizonnyal Szuper Károly) boldog házasságát. A vitatott két strófában így:

Övé a nő... o hogyha volna hangom
Megénekelni őt!

Szép, mint a fátyol, mellyet bíborújjal
Május koránya a napútra szőtt.

Miként az erdők rejtezett lakói,
A bút panaszló gerlicék, szelíd;
S jó?... de hová? csak a rá gondolás is
Szívet vért melegít.

Az már első pillanatra szembeszökő, hogy a két versszak szótagszámváltása szimmetrikus. Magyarázata, „dramaturgiája” pedig nagyon is tudatos: ott nő meg az igénybevett szavak száma, két romantikus-konvencionális kapcsolattal egyébként, ahol a poéta kevésnek érzi verbális eszközeit a női szépség leírására, és ott zökken vissza, ahol félbeszakítja önmagát, gátat vetve ömlengésének.

A „dramaturgia” emlegetése egyébként is indokolt: a színész-költő ilyen teátrális effektusokkal nemcsak ebben a versben dolgozik, hanem elsősorban a két, eddig ismeretlen novellában, amelyek jelenetekre bontottak, leírásaik a színpadi utasítások szűkszavúságát idézik, s ezekkel a (prózai balladákat ígérő) megoldásokkal éles ellentétben állnak a domináló párbeszédek, amelyek viszont a romantikus drámák átlagdialogusait nem haladják felül. Akárhogy is: megvan a hiányzó láncszem a regényfordítások és *A hóhér kötele* jobb megértéséhez.

Az *Ibolyák* persze nemcsak megvilágosít, hanem feladatokat is kijelöl. A kiadástörténeti kísérlet egyeztetése a narratív forrásokkal, a személyhez kötés problémaköre, az új szövegek műfaj történeti helyének meghatározása az életmű egészében – néhány a filológiai teendőkből. A hasonmás kiadás dicséretesen gyors és igényes megjelenése nemcsak a könyvespolc állományát gyarapította egy ritkasággal, hanem mindezekhez megteremtette az időközben magántulajdonba került kézirat reprodukálásával a kutatási lehetőségeket. Mivel a most folyó kritikai kiadás túlhaladt az 1843. éven (ezek a versek az 1973-ban megjelent első kötetben olvashatók), az ehhez viszonyított tudományos feldolgozás eredményei a III. kötet Pótlásaiban

olvashatók: Petőfi Sándor *Összes költeményei, III (1844. szeptember–1845. július)*,

kritikai kiadás, szerkesztette Kerényi Ferenc, Bp., 1998, 181–192.

Kerényi Ferenc

MIKSZÁTH EMLÉKKÖNYV (TANULMÁNYOK AZ ÍRÓ SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁRA)

Szerkesztette Fábri Anna, Horpács, Madách Kiadó, 1997, 208 l.

Értekes és sokszínű kiadvánnyal gyarapodott a Mikszáth-szakirodalom a jubileum alkalmából. Fábri Anna átgondoltan kért fel kezdő és beérkezett irodalomtörténeszeket, hazaiakat és külföldieket, s egyeztetette a témákat oly módon, hogy az általánosabbak, átfogóbbak s a részlettanulmányok kiegészítsék egymást. A szerzők (szerencsére) nem érzik kötelességüknek, hogy az évforduló alkalmából „megemeljék” hősiüket, a kötet olvastán mégis többnek és másnak látjuk Mikszáthot, mint annak előtte. Senki nem törekszik erőltetett aktualizálásra, mégis mai és a mának szóló kötet született.

Németh G. Béla például azt emeli ki Mikszáth Jókai-életrajza kapcsán (tehát érdemben szól Jókairól is), amit fontosnak és időszerűnek vél: az „ideológiai értékei” folytán az elmúlt évtizedekben favorizált *A kőszívű ember fiai*, a *Rab Ráby* helyett az epizód, az életkép művészetét (*Két író egy tükörben – Mikszáth Jókai-életrajza*). Egyébiránt az egymásban tükröződő két életmű váratlanul és páratlanul gazdagon magyarázza egymást e tanulmány lapjain. Kozma Dezső (a Mikszáth-életmű és a Mikszáth-szakirodalom egyik legjobb ismerője) látszólag a régi romantikus–realista kettősség mentén tekinti át az életművet, valójában megújítja ezt, amikor a mesével a megfigyelést, a fantáziával az élethűséget állítja szembe, amikor Mik-

száth fejlődéstörténeti funkcióját utódaitanítványai felől láttatja (*Mese és megfigyelés, fantázia és élethűség Mikszáth prózájában*).

Széles Klára dolgozatának ugyan *Mikszáth lélekrajzáról* a címe, voltaképpen azonban a *Hova lett Gál Magda?* elemzését adja. Méghozzá a született irodalomértő finom megfigyeléseivel, s azzal a lényeglátó megállapítással, mely szerint Mikszáth nem „fogalmazza meg, fejezti ki belső monológban, mondatja ki monológban, párbeszédben stb. azt, hogy mi történik hősei lelkében. Mozdulatok, gesztusok, magatartások árulkodnak csupán erről, s ezek a külső jelek is szűkösek. A beszéd sokszor inkább csak takarója vagy leple szándékok, akaratok, érzések létének vagy változásainak. Embereinek nagy része nem ura a nyelvi kifejezésnek. Nemcsak az írásbeliség előtti világ eszközeivel élnek, hanem még az orális kultúrát, a szót is megelőző formákkal.” (27.) Mikszáthnak ezt az elemzést, kauzális logikát félrehárító módszerét (Nagy Miklós nyomán) a *Beszterce ostromából* vett idézettel is illusztrálhatjuk: „Hiszen csak az kell nekem, hogy mi történt, s nem, hogy miért történt.” (Nagy Miklós roppant érdekes, meggondolkodtató kommentárja szerint: „Míg a nagy Palóc olykor könnyedén bánik a pszichológiai levezetéssel, Jókai igazából lemond róla.”)